آزمون صلاحیت حرفه‌ای پزشکان در کتاب *ادب الطبیب*

سجاد صادقی[الف]، فرزانه غفاری[ب]*

[الف] کمیتهٔ پژوهشی دانشجویان، دانشکدهٔ طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران،ایران
[ب] دانشکدهٔ طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران

چکیده

سابقه و هدف: تعیین صلاحیت حرفه‌ای پزشکان یکی از موضوعات مهم و قابل‌توجه در نظام آموزشی و درمانی طب در دوران تمدن اسلامی به شمار می‌آمد؛ از این رو تعدادی شیوه‌نامه به‌منظور آزمون تعیین صلاحیت پزشکان در آثار حکمای طب در تمدن اسلامی مشاهده می‌شود. از جملهٔ این آثار، کتاب *ادب الطبیب* اسحاق‌بن‌علی رهاوی، از دانشمندان قرن سوم هجری قمری است که از جمله اولین آثار شناخته‌شده با موضوع اخلاق پزشکی است. در این کتاب، شیوه‌نامه‌ای فراگیر و دقیق به‌منظور تعیین صلاحیت حرفه‌ای پزشکان ارائه شده است. هدف از این مقاله، بررسی نحوهٔ تعیین صلاحیت حرفه‌ای پزشکان طبق آموزه‌های کتاب *ادب الطبیب* است.

مواد و روش‌ها: در این مقالهٔ مروری، به بررسی و تحلیل موضوع آزمون تعیین صلاحیت پزشکان در کتاب *ادب الطبیب* نوشتهٔ اسحاق‌بن‌علی رهاوی پرداخته و مطالب گردآوری شده به روش تحلیل محتوایی ارائه شد.

نتیجه‌گیری: رهاوی برای تعیین صلاحیت حرفه‌ای پزشکان، آزمونی طراحی می‌کند که شامل دو بخش نظری و عملی است. بخش نظری به سان مصاحبه‌ای عمیق است که آگاهی و نگرش پزشکان را ارزیابی می‌کند و در بخش عملی، مهارت‌های عملی پزشک مثل آشنایی با ابزارها و روش‌های انجام جراحی و برخی اعمال یداوی همچون فصد ارزیابی می‌شود. در این آزمون علاوه بر سنجش آگاهی آزمون‌دهنده از مبانی نظری و علوم پایه پزشکی، ارزیابی دانش و مهارت در مورد اصول و فنون تخصصی همراه با جزئیات آن مدنظر قرار گرفته است؛ و چنین نتیجه‌گیری می‌شود که اسحاق‌بن‌علی رهاوی در کتاب *ادب الطبیب* به طراحی و تدوین آزمونی فراگیر و ساختارمند با هدف تعیین صلاحیت حرفه‌ای پزشکان می‌پردازد تا ابزاری برای ارزیابی دانش، آگاهی، نگرش، رفتار و مهارت‌های مختلف پزشکان در اختیار جامعهٔ علمی زمان خود قرار دهد که برخی مطالب آن بعد از گذشت صدها سال، جای تأمل و استفادهٔ بیشتر دارد.

کلیدواژه‌ها: طب در تمدن اسلامی، رهاوی، *ادب الطبیب*، آزمون صلاحیت حرفه‌ای پزشکان.

تاریخ دریافت: دی ۹۳
تاریخ پذیرش: آذر ۹۵

مقدمه:

موضوع مسئولیت پزشکان و وضع قوانین برای سامان‌دهی و نظارت بر فعالیت‌های آنان در روند تاریخ پزشکی مشهود است. اسناد تاریخی گویای وجود قوانین مدون جهت نظارت بر مسئولیت حرفه‌ای پزشکان در مصر باستان، تمدن بابل، یونان و روم باستان است (۱). در نوشته‌های بقراط، از رقابتی با اهمیت میان پزشکان و پزشک‌نمایان سخن به میان آمده تا پزشکان شایستگی‌های خود را به اثبات برسانند (۲). در روم باستان از یک قرن قبل از میلاد، به پزشکان مجوز طبابت داده می‌شد و پزشکان برای اثبات توانمندی علمی و تجربی خود و شروع به طبابت ملزم به ارائه آن مجوز بودند (۳). همچنین حنین‌بن‌اسحاق (۲۶۴-۱۹۴ ه.ق)، کتابی با عنوان "*محنه افضل الاطباء*" در رابطه با آزمون پزشکان در فهرست آثار ترجمه‌ای خود از جالینوس (۱۹۹-۱۲۹م) ذکر می‌کند (۴).

در ایران باستان نیز، اسناد تاریخی اوستا حکایت از پیشرفته بودن وضعیت پزشکی داشته و خدمات درمانی پزشکان در قالب تخصص‌های مختلف مانند جراحی، چشم‌پزشکی، روان‌پزشکی، پزشکی قانونی و گیاه‌درمانی ارائه می‌شد (۵). موضوع آزمون پزشکان و تعیین صلاحیت حرفه‌ای و صدور مجوز برای طبابت آن‌ها از موضوعات مورد توجه نظام پزشکی

* فرد مسئول مکاتبات: f_ghaffari@sbmu.ac.ir

آن دوران بوده است. متون تاریخی به جای مانده از آن دوران، ویژگی‌های پزشک را باسواد، هوشیار، دقیق، پرهیزگار و با فضیلت‌های اخلاقی برشمرده و شرایط و شیوه‌نامه آزمون تعیین صلاحیت حرفه‌ای برای تخصص‌های مختلف پزشکی در آن‌ها ذکر شده است (۶، ۷). پزشکان ایران باستان پس از اتمام تحصیلات، ملزم به شرکت در آزمون‌های تخصصی بودند. این آزمون، در مورد جراحان یا کادر پزشکان دشوارتر بوده و این پزشکان ملزم بودند جهت اثبات مهارت و شایستگی حرفه‌ای خود، سه مرتبه عمل جراحی بر روی پیروان غیر زرتشتی انجام دهند و تنها در صورت موفقیت، مجاز به جراحی پیروان آیین زرتشت می‌شدند (۵). نکتهٔ جالب اینکه پزشکان برای ارتقای حرفه‌ای خویش و دریافت مجوزهای تخصصی، ملزم به شرکت در آزمون‌های جداگانه‌ای بودند (۶).

دوران طلایی طب در تمدن اسلامی (۷-۳ه.ق)، دورانی ارزشمند و پرافتخار در تاریخ پزشکی است. در این دوران، نام‌آورانی چون رازی (۳۱۳-۲۵۱ه.ق)، ابن‌سینا (۴۲۸-۳۷۰ه.ق)، جرجانی (۵۳۱-۴۳۳ه.ق) و ابن‌نفیس (۶۸۷-۶۰۷ه.ق) نقشی برجسته در توسعه دانش و حرفه پزشکی داشتند و آثار ارزشمند آن‌ها به‌مدت چند قرن در کشورهای غربی ترجمه و انتشار می‌یافت (۸، ۹). در این دوران طلایی، نظام آموزشی و درمانی پزشکی به طور کامل سامان‌یافته و مدون شده بود. مراکز تخصصی برای آموزش نظری و عملی پزشکی وجود داشت و روش‌های نوین آموزشی مانند گزارش بالینی جهت آموزش دانشجویان پزشکی متداول بود. همچنین استادان پزشکی به آموزش تخصصی دانشجویان در بیمارستان‌های آموزشی می‌پرداختند (۱۰، ۱۱).

در تاریخ طب در تمدن اسلامی نیز تعیین صلاحیت حرفه‌ای پزشکان از موضوعات مهم و قابل‌توجه در نظام آموزشی و درمانی و حکومتی محسوب می‌شد. پزشکان، تحت نظارت حاکمان توسط گروه‌های مخصوصی از نظر دانش و مهارت‌های لازم، ارزیابی می‌شدند و تنها در صورت احراز صلاحیت، مجوز طبابت به آن‌ها داده می‌شد (۱۲، ۱۳). در همین زمینه، تعدادی شیوه‌نامه برای آزمون تعیین صلاحیت پزشکان در آثار حکمای طب در تمدن اسلامی مشاهده می‌شود.

از محمدبن زکریای رازی (۳۲۰-۲۵۱ ه.ق)، دانشمند و پزشک بزرگ طب ایرانی، رساله‌ای در آزمایش و تعیین صلاحیت حرفه‌ای پزشک با نام *فی محنه الطبیب و تعیینه* باقی مانده که به شرح آزمونی جامع و تخصصی برای آزمودن شایستگی پزشکان می‌پردازد و ناظر بر جنبه‌های مختلف دانش، نگرش و رفتار پزشکان است (۱۴). همچنین در این کتاب ارزیابی تجربه و مهارت‌های بالینی پزشک مدنظر قرار گرفته و بر توانایی پزشک در تشخیص افتراقی بیماری‌ها تأکید شده است (۱۵). همچنین کتابی با موضوع آزمون پزشکان در فهرست آثار حنین‌بن‌اسحاق به چشم می‌خورد که جهت آزمون پزشکان مورد استفاده قرار گرفته است (۱۶).

کتاب *ادب الطبیب* رهاوی نیز در قرن سوم هجری با موضوع اخلاق پزشکی تألیف شده است. یکی از موضوعات برجسته و قابل توجه در این کتاب، ارائه شیوه‌نامه‌ای فراگیر و دقیق به‌منظور تعیین صلاحیت حرفه‌ای پزشکان است.

هدف از این مقاله، بررسی نحوه تعیین صلاحیت حرفه‌ای پزشکان، طبق آموزه‌های کتاب *ادب الطبیب* رهاوی است که پس از معرفی کوتاهی از نویسنده و کتاب به واکاوی آزمون تعیین صلاحیت حرفه‌ای پزشک در *ادب الطبیب* می‌پردازیم.

مواد و روش‌ها:

در این پژوهش مروری، بر اساس موضوع و کلیدواژگان، به جستجوی مطالب مرتبط با آزمون تعیین صلاحیت پزشکان در کتاب *ادب الطبیب* و سپس تحلیل محتوایی مطالب یافته شده پرداخته شد و نتایج مطالعه به‌صورت طبقه‌بندی شده، ارائه شد.

یافته‌ها و بحث:

اسحاق‌بن‌علی رهاوی

اسحاق‌بن‌علی رهاوی پزشک و نویسنده نامی قرن سوم هجری و خالق اثری برجسته در اخلاق پزشکی است. اطلاعات تاریخی در مورد این شخصیت پزشکی اندک است و

در منابع تاریخی مطالب چندانی در مورد زندگی‌نامه رهاوی یافت نمی‌شود. بر اساس شواهد تاریخی موجود در کتاب رهاوی، دوران زندگانی او را می‌توان مقارن با نیمهٔ دوم قرن سوم هجری قمری در نظر گرفت. همچنین زادگاه رهاوی باتوجه به نام وی احتمالاً شهر رها یا اطراف آن (در کشور عراق) بوده است (۱۷). عده‌ای او را یهودی خیبری پنداشته‌اند، حال آنکه برخی شواهد تاریخی این موضوع را تأیید نمی‌کند و حکایت از مسلمان بودن وی دارد (۱۷، ۱۸).

ابن‌ابی‌اصیبعه (۶۶۸-۶۰۰ه.ق)، تاریخ‌نگار نامی طب در تمدن اسلام، رهاوی را پزشکی برجسته و دارای آثار ارزشمند در پزشکی و آگاه بر اندیشه‌های جالینوس توصیف می‌کند. ابن‌ابی‌اصیبعه علاوه بر *ادب الطبیب*، ۲ کتاب تألیفی دیگر را برای رهاوی ذکر می‌کند: ۱.*کنّاش* که گردآوری شده از ده گفتار جالینوس به نام میامر در مورد بیماری‌های اندام‌های بدن است و ۲. *جوامع* که بر اساس چهار کتاب جالینوس نگاشته شده است (۱۹).

اسحاق‌بن‌علی رهاوی به‌واسطه خلق اثر فاخر *ادب الطبیب*، از پیشگامان اخلاق پزشکی در تاریخ طب به‌شمار می‌آید.

ادب الطبیب، اثری برجسته در تاریخ طب در تمدن اسلامی

ادب الطبیب عنوان اثری برجسته با موضوع اخلاق عملی و کاربردی پزشکی (Applied Medical Ethics) است که توسط اسحاق‌بن‌علی رهاوی در قرن سوم هجری قمری به زبان عربی نوشته شد و به تعلیم پزشکی از منظر شایست‌ها و ناشایست‌های اخلاقی می‌پردازد (۲۰). مطالب کتاب به روشنی گویای آمیختگی ایمان به آفریدگار و اخلاق‌پیشگی با دانش و حرفهٔ طبابت است و بسیاری از موضوعات مهم اخلاق پزشکی با نگاه توحیدی و اخلاق‌مداری مورد توجه قرار گرفته است (۲۱).

رهاوی همواره مسئولیت خطیر پزشکان را در پاسداری از سلامت اجتماع یادآور می‌شود و برای اجزای مختلف نظام سلامت از جمله حاکمان، داروسازان، پرستاران، بیماران و حتی همراهان و عیادت‌کنندگان بیمار توصیه‌هایی را بیان می‌کند؛ از سویی دیگر، رهاوی از ذکر خردترین مسائل مربوط به زندگی شخصی پزشک مثل نظافت و آراستگی ظاهر و وضعیت خواب و آراستگی جامه فروگذار نکرده است؛ زیرا جایگاه پزشک را چنان بلندمرتبه می‌داند که تحمل هرگونه ناپاکی را برای طبیب روا نمی‌داند و به‌دنبال ارتقای پزشک به شخصیتی پرهیزکار و وارسته است (۲۳-۲۱).

هرچند کتاب *ادب الطبیب* به‌عنوان اثری تاریخی با موضوع اخلاق پزشکی شهرت دارد، بخش قابل توجهی از کتاب، به تعلیم دانش پزشکی اختصاص داده شده است و رهاوی به بیان مطالب پایه‌ای و کاربردی پزشکی با زبانی ساده می‌پردازد (۲۲).

در جدول زیر یک طبقه‌بندی موضوعی از مطالب و فصول مختلف کتاب ارائه شده است.

جدول ۱. طبقه‌بندی موضوعی مطالب کتاب *ادب الطبیب*

ردیف	محتوای کلی	موضوع کلی
۱	تکریم جایگاه طبابت و طبیب ارائهٔ توصیه‌های اخلاقی، ادبی و اعتقادی به طبیبان ارائهٔ الگویی برای اصلاح سبک زندگی (جسمانی و روحی) پزشکان آزمون پزشکان و تعیین صلاحیت حرفه‌ای آنان شرح مسئولیت حرفه‌ای پزشک ارائهٔ کلیات دانش طب و داروسازی و ارائه اصول و فنون شرح حال و معاینهٔ بیماران مطالبی در مورد شارلاتانیزم پزشکی	پزشکان
۲	شرح وظایف بیماران در مقابل پزشک، اطرافیان و پرستاران	بیماران
۳	بیان وظایف حاکمان در تکریم پزشکان و مبارزه با فساد در جامعهٔ پزشکی	حاکمان

کهن‌ترین نسخهٔ خطی به‌جای مانده از کتاب، نسخه‌ای است که به شماره ۱۶۵۸ در کتابخانهٔ سلیمیهٔ ترکیه نگهداری می‌شود که کاتب آن عبدالله مکین و تاریخ کتابت آن ۷۴۸ه.ق است. همچنین این کتاب توسط مارتین لوی در سال ۱۹۶۷ و فواد سزگین در سال ۱۹۸۵ به زبان انگلیسی ترجمه و منتشر شده است (۲۰). همچنین نسخه‌ای از *ادب الطبیب* به زبان فارسی در سال ۱۳۹۰ توسط مریم پوتی و مینو علی‌میرزایی زیر نظر محمدصادق شریعت پارسا و با ویرایش مجید انوشیروانی توسط انتشارات طب سنتی ایران منتشر شده است.

تعیین صلاحیت حرفه‌ای پزشکان در کتاب *ادب الطبیب*

طبیب و طبابت جایگاهی یگانه و ارزشمند در دیدگاه رهاوی دارد. او پزشکی را موهبتی الهی و طبابت را برترین پیشه‌ها می‌داند. از این رو حساسیت و مواظبت ویژه‌ای نسبت به جایگاه پزشکی دارد و ورود ناپاکان و بی‌کفایتان را به حرفهٔ مقدس پزشکی جایز نمی‌داند. رهاوی بر این باور است که جایگاه رفیع پزشکی در زمانه‌اش رو به افول نهاده و مقصر آن را، ورود ناشایستگان به جرگهٔ طبابت می‌داند. به همین خاطر فصلی از کتاب خود را آشکارا به این عنوان نام‌گذاری کرده که «هر کسی شایستگی پرداختن به حرفهٔ طب را ندارد» (۲۲).

آنچه کتاب *ادب الطبیب* را به یک اثر برجسته اخلاق کاربردی پزشکی در تمدن اسلامی تبدیل می‌کند، ارائه راه‌حل‌های کاربردی و مفید در کنار طرح مسائل رایج اخلاق پزشکی است؛ در اینجا نیز رهاوی، کتاب را خالی از راهکار رها نکرده و در فصلی به‌صورت اختصاصی به بیان شیوه‌ای به‌منظور آزمودن پزشکان و تعیین صلاحیت حرفه‌ای آنان پرداخته است. رهاوی در باب شانزدهم از کتاب خود، نخست ضرورت آزمودن پزشکان را بیان می‌کند. او در ابتدا اهمیت و حساسیت حرفهٔ پزشکی از منظر صیانت از سلامت آدمی را خاطر نشان کرده و سپس دشواری صناعت طب و پیچیدگی مبانی و موضوعات آن را به‌عنوان دلیلی بر ضرورت آزمودن پزشکان بیان می‌کند (۲۴).

این چنین به‌نظر می‌رسد که انگیزهٔ اصلی رهاوی از طرح آزمودن پزشکان، مبارزه با حیله‌گری (شارلاتانیزم) پزشکی است. همان‌طور که به کرّات در متن کتاب حیله‌گران و طبیب‌نمایان را به باد نقد گرفته و ویژگی‌های آنان را بر ملا ساخته است. وی دغدغه خود را در این باره چنین بیان می‌کند:

"آزمودن پزشکان موجب می‌شود تا کسانی که قصد دارند با حیله‌گری در این حرفه به فعالیت بپردازند، خوار و رسوا شوند؛ لذا نفع این آزمون به شکلی گسترده و عام سایر مردم را هم دربر می‌گیرد. اگر این آزمون ضروری و نفع آن آشکار نبود، قدما دربارهٔ آن کتاب‌ها نمی‌نوشتند تا قدرتمندان و فرمانروایان را به رسیدگی به حال مردمان ترغیب کنند و دانشوران را به خدمت نمی‌گرفتند تا این صناعت را به فرزندانشان بیاموزند به‌گونه‌ای که بتوانند پزشکان راستین را از دروغین بازشناسند تا جان خود را به دست کسانی ندهند که شایستگی و اهلیت آن را ندارند" (۲۵).

از دیگر دلایل قابل‌توجه که رهاوی از آن به‌عنوان ضرورتی برای آزمودن پزشکان یاد می‌کند، بیداری پزشکانی است که به مشاغلی دیگر روی آوردند و ترغیب آن‌ها به فراگیری طب بوده است (۲۴).

رهاوی برای تعیین صلاحیت حرفه‌ای پزشکان، آزمونی طراحی می‌کند که شامل دو بخش نظری و عملی است. بخش نظری به سان مصاحبه‌ای عمیق است که آگاهی و نگرش پزشکان را ارزیابی می‌کند. در قسمت آگاهی، دانش پزشک از مبانی طب سنجیده می‌شود و باتوجه به تخصص مورد ادعای پزشک، سؤالاتی تخصصی در مورد آناتومی و فیزیولوژی بدن انسان، فیزیوپاتولوژی و سبب‌شناسی (اتیولوژی) و نشانه‌شناسی (سمیولوژی) بیماری‌ها و پرسش‌هایی مرتبط با داروشناسی مطرح می‌شود؛ همچنین در مورد مهارت‌های عملی پزشک مثل جراحی و فصد، سؤالاتی در مورد موارد انجام (اندیکاسیون‌ها) و ممنوعیت‌های اجرای اعمال یداوی (کنتراندیکاسیون‌ها)، آشنایی با ابزارها و روش انجام اعمال یداوی وجراحی مطرح می‌شود. از سویی دیگر، سنجش نگرش پزشک از موضوعات مهم و قابل‌توجه درآزمون پزشکان است؛ رهاوی نگرش پزشک را با سؤال پرسیدن از پیروی وی از مکتب فکری فلسفی طبی خاص درمی‌یابد. همچنین مهارت‌های عملی و

بالینی پزشکان در بخش عملی سنجیده می‌شود. علاوه بر این، رفتار و اخلاق یک پزشک نیز جهت ارزیابی صلاحیت حرفه‌ای او در بوتهٔ آزمایش قرارمی‌گیرد (۲۴).

نویسندهٔ کتاب *ادب الطبیب* با ذکر مثال‌هایی از تخصص‌های مختلف پزشکی مثل چشم‌پزشکی و فصادی و طبیعت‌شناسی، به تشریح سؤالات بخش نظری و عملی آزمون می‌پردازد و چارچوبی مفهومی از شیوهٔ طرح پرسش‌ها و مسائل در این آزمون ارائه می‌دهد (۲۴). در ادامه، اجزای اصلی آزمون تعیین صلاحیت حرفه‌ای پزشکان در نمودار۱ نشان داده شده است.

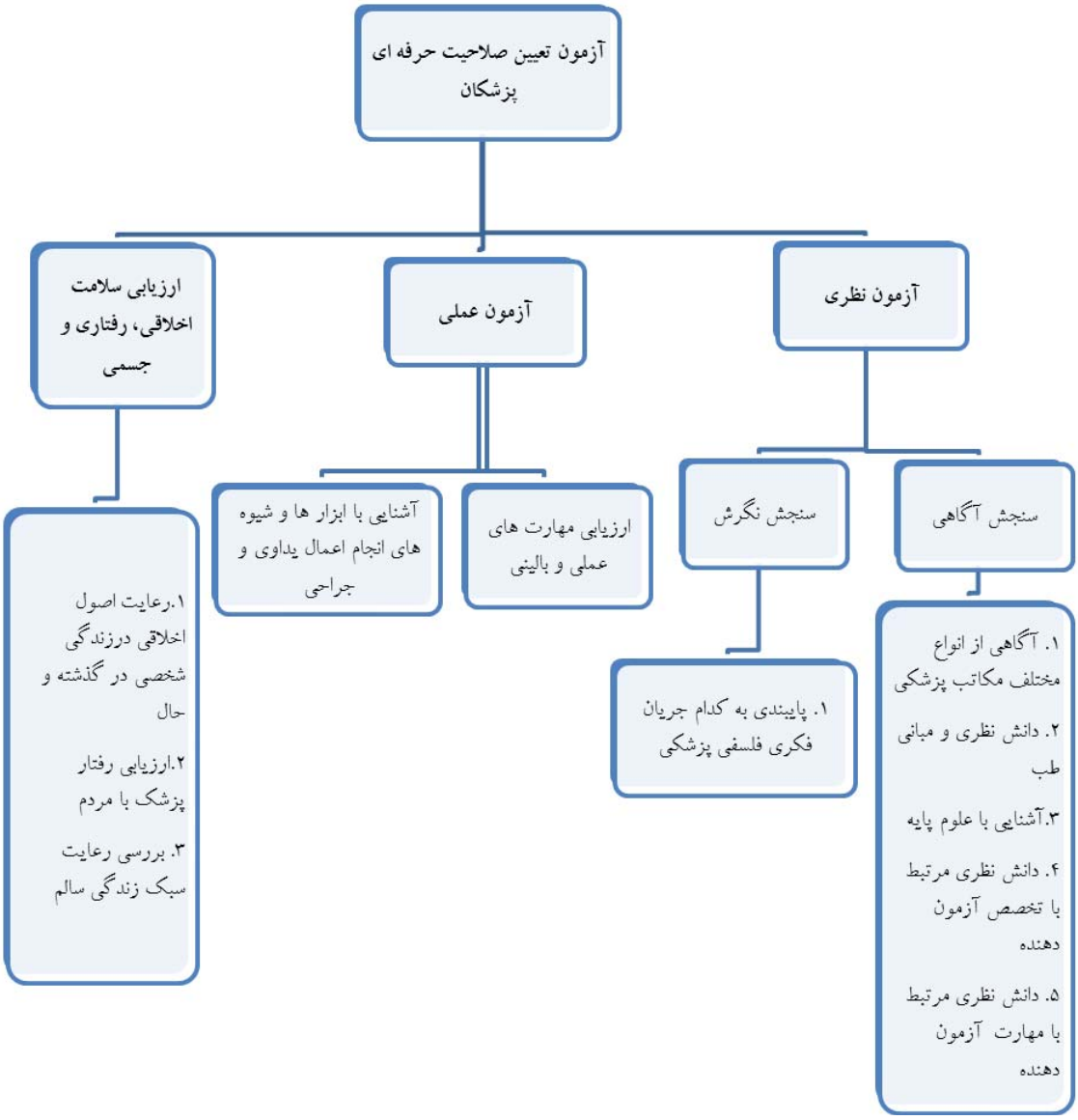

نمودار۱. ساختار و اجزای آزمون تعیین صلاحیت حرفه‌ای پزشکان در کتاب ادب‌الطبیب

طراحی سؤالات اختصاصی مطابق با تخصص‌های مختلف پزشکی، ویژگی برجسته آزمون پزشکان در کتاب ادب‌الطبیب است. در این آزمون، همان‌طور که به سنجش آگاهی آزمون‌دهنده از مبانی نظری و علوم پایه پزشکی توجه شده، ارزیابی دانش و مهارت در مورد اصول و فنون تخصصی همراه با جزئیات آن مدنظر قرار گرفته است. به‌عنوان مثال، رهاوی برای کسی که ادعای مهارت در فصد دارد تعداد زیادی پرسش مطرح می‌کند؛ اطلاع در مورد موارد انجام فصد و موارد پرهیز از انجام آن در بیمار، اینکه فصد در کدام بیماری‌ها فایده دارد، روش انجام فصد و خطرات و عوارض آن، محل انجام فصد و انواع آن، اطلاع از مقدار انجام فصد و اطلاع از جایگاه فصد در درمان بیماران از سؤالاتی است که رهاوی پرسیدن آن‌ها را جهت آزمودن فصادان پیشنهاد می‌دهد (۲۴).

طراحی هوشمندانه برخی سؤالات در آزمون پزشکان، از نکات قابل‌توجه دیدگاه رهاوی است. به‌عنوان مثال، به آزمون‌گر پیشنهاد می‌دهد از پزشک پرسش کند که در کدام بخش‌های طب متخصص است؟ و چنانچه داوطلب آزمون خود را مدعی تسلط بر تمام بخش‌های طب بداند، ادعای ناروای او بر آزمون‌گر واضح می‌شود و نیازی به ادامه آزمون نیست (۲۴).

از دیگر نکات قابل‌توجه در آزمون پزشکان می‌توان به ارزیابی اخلاقی و رفتاری پزشک اشاره کرد. در دیدگاه رهاوی، پایبندی پزشک به اصول اخلاقی، به‌عنوان یکی از شرایط احراز صلاحیت حرفه‌ای وی درنظرگرفته می‌شود؛ رهاوی دراین باره می‌نویسد:

" اما در مورد نفسش، نظر کنند که آیا از همان اوان کودکی خود را به ادب‌آموزی و یادگیری و هم‌نشینی با ادیبان و دانشمندان گماره است، یا سرگرم خورد و نوش و شطرنج باختن و امور بازدارنده از تحصیل علم و خواندن کتاب بوده و پیوسته با افراد نادان و سفیه و اشخاص دون‌پایه هم‌سخنی داشته است؟ و بنگرند که آیا اهل مطالعه و گفتگو و هم‌نشینی با دانشمندان است، یا همت او صرف تجارت و کسب پول و لذت‌جویی از هر طریقی که دست داد، می‌باشد؟ پس هرکس که این چنین باشد، نمی‌توان امید خیر و معرفتی از او در این حرفه داشت" (۲۶).

همچنین ارزیابی سلامت جسم طبیب، از موارد مورد توجه رهاوی در آزمودن پزشکان است؛ در این رابطه سؤالاتی در مورد خورد و خوراک، پایبندی به رعایت بهداشت و نظافت مطرح می‌شود. به فرموده رهاوی، اگر کسی به صلاح جسم و روح خویش بی‌توجه باشد، صد البته که نمی‌تواند درباره دیگران چنین باشد (۲۶).

شایان ذکر است که در دیدگاه رهاوی، تعیین صلاحیت حرفه‌ای پزشکان با انجام آزمون پایان نمی‌پذیرد. بلکه از آنجا که خطر گمراهی و تباهی را دور از طبیب نمی‌داند، نظارت بر عملکرد پزشکان و ارائه گزارش در مورد عملکرد آنها توسط گماشتگان حکومت و دانشمندان و خردمندان به پادشاه را ضروری می‌داند (۲۵).

نتیجه‌گیری:

ارزیابی صلاحیت حرفه‌ای پزشکان(Doctors Professional Competence) از موضوعات مهم و قابل‌توجه نظام‌های آموزش پزشکی و بهداشت و درمان کشورهای مختلف جهان است. این موضوع باتوجه به تأثیر انکارناپذیر صلاحیت پزشکان بر ابعاد مختلف نظام سلامت قابل درک است. از این رو صلاحیت حرفه‌ای از موضوعات اصلی و مورد تأکید در "منشور پایبندی به تعهدات حرفه‌ای" منتشر شده توسط بورد و انجمن طب داخلی آمریکا در سال ۱۹۹۵ است. همچنین صلاحیت حرفه‌ای پزشکان مسئله‌ای قابل توجه در پژوهش‌های پزشکی است و پژوهش‌های فراوانی با هدف ارائه آزمون‌های کارآمد برای ارزیابی صلاحیت حرفه‌ای پزشکان و درمانگران صورت گرفته است (۲۷، ۲۸).

در مقاله حاضر، به معرفی شیوه‌نامه‌ای تاریخی برای آزمون پزشکان و تعیین صلاحیت حرفه‌ای آنان از کتاب *ادب‌الطبیب* پرداخته شد و با نگاهی تحلیلی، ساختار و محتوای آزمون بررسی شد. همان‌طور که پیشتر اشاره شد، آزمون پزشکان از مسائل مهم در دیدگاه رهاوی بوده است. تا جایی که علاوه بر

بذل توجه فراوان به آن در *ادب‌الطبیب*، از رساله‌ای اختصاصی در مورد آزمون پزشکان سخن می‌گوید که شیوه‌نامه آزمون را به‌صورت مفصل‌تر در آن شرح داده است. در فصل شانزدهم کتاب از این رساله نام برده شده ولی متأسفانه اکنون در دسترس نیست.

اهمیت قابل‌توجه رهاوی به موضوع صلاحیت حرفه‌ای پزشکان از چند منظر قابل درک است؛ نخست، جایگاه بلندمرتبه و قابل ستایش طب و طبابت از منظر جناب رهاوی، تحمل افراد بی‌کفایت و ناصالح را در کسوت طبیب ناممکن می‌کند. دوم اینکه در زمان رهاوی، جایگاه اجتماعی پزشک رو به افول نهاده و یکی از دلایل آن ورود ناشایستگان و بی‌کفایتان به جامعه پزشکی است و این امر، آزمون صلاحیت حرفه‌ای پزشکان را اجتناب‌ناپذیر می‌کند و سوم اینکه تعیین صلاحیت حرفه‌ای پزشکان، پزشکان آزموده و قابل اعتماد را به حاکمان و مردم معرفی می‌کند و دست فریب‌کاری و حقه‌بازی نااهلان را از سلامت جامعه کوتاه می‌کند (۲۲).

بنابراین ضرورت‌ها، اسحاق‌بن‌علی رهاوی به طراحی و تدوین آزمونی فراگیر و ساختارمند با هدف تعیین صلاحیت حرفه‌ای پزشکان می‌پردازد تا ابزاری برای ارزیابی دانش، آگاهی، نگرش، رفتار و مهارت‌های مختلف پزشکان در اختیار جامعه علمی زمان خود قرار دهد که برخی مطالب آن بعد از گذشت صدها سال، جای تأمل و استفاده بیشتر دارد.

References:

1. Parsapour M, Parsapour A, Esmaeilabadi A. Physician fault and its effect on physicians liability. Q Ethics Sci Technol. 2007;1(23):21-31.

2. Schiefsky M. Hippocrates on ancient medicine: translated with introduction and commentary. Brill; 2005 Apr 15.

3. Sigerist HE. The history of medical licensure. Journal of the American Medical Association. 1935 Mar 30;104(13):1057-60.

4. Hunain II. The teretise of Hunain Ibn Ishaq to Ali ibn Yahya in the mention of what was translated from the books of Galen. Tehran: Institute of Islamic Studies of Tehran University; 2000. [In Arabic]

5. Najmabadi M. History of medicine in Iran,Tehran:University of Tehran Press; 2000. [InPersian]

6. Pooya HK. Medicine and evolution process in ancient Persia. History of Medicine Journal (Quarterly). 2016;2(3):67-98[in Persian].

7. Ahangari F. Ethical Interaction between Physician and Society in Ancient Iran. Iranian Journal of Ethics in Science and Technology. 2009-2010;4(3, 4):49-53.

8. Majeed A. How Islam changed medicine. British Medical Journal. 2005;331(7531):1486-7.

9. Brown E. The history of Islamic medicine,Tehran:Scientific and Cultural Publications Company ;1987. [InPersian]

10. Syed IB. Islamic Medicine: 1000 years ahead of its times. JISHIM. 2002; 2:2-9.

11. Elgood C. Iranian Medical History and Lands of the Eastern Caliphate,Tehran: AmirKabir;1991. [InPersian]

12. Elgood C. Iranian Medical History and Lands of the Eastern Caliphate,Tehran:Amir Kabir;1991. [InPersian]

13. Farokhnia r. Islamic medicine and its place among the great systems of traditional medicine. Meshkat Quarterly. 2003;81:76-86.persian.

14. Zakariya al-Razi MI. *Mehnat-al-Tabib Razi*. Tehran:Hoghooghi Publication; 2000. [InPersian]

15. Jamshid nejad aval G. An Investigation into the High Place of Hakim Muhammad Bin Zakaria Razi and His Innovations in Medicine. History of Medicine Journal (Quarterly). 2009;1(1):51-2.

16. Mohaghegh M. Encyclopedia Islamica. Tehran: The center for the great Islamic Encyclopedia; 1988. [InPersian]

17. Haddad Adel GA. Encyclopedia of the Islamic World.Tehran:Islamic Encyclopedia Foundation;2015. [InPersian]

18. Aksoy S. The religious tradition of Ishaq ibn Ali al-Ruhawi: the author of the first medical ethics book in Islamic medicine. Journal of the International Society for the History of Islamic Medicine. 2004;3(5):9-11.

19. Usayba IA. *Uyoon Al Abna Fi Tabqat Al Atibba*[World Medical History by the end of the seventh century AH]. Tehran: Zaim; 2013.Persian.

20. Beigbabapour y. "*Adab al-Tabib*" by Ruhawi (the most ancient work on medical ethics in Islam). Journal of Ayeneh Pajoohesh. 2006;101(17):45-8.

21. Ghaffari F. A perspective of medical ethics and patients rights according to Iranian and Islamic traditional medicine texts. History of Medicine Journal (Quarterly). 2016;2(4):11-45.

22. Ruhawi I. *Adab al-Tabib*. Translated by Shariat parsa MS,Pooti M, Alimirzaie M. Edited by Anoushiravani M. Tehran: Traditional Iranian medicine publication; 2011p.235-42.

23. Sartell E, Padela AI. Adab and its significance for an Islamic medical ethics. Journal of medical ethics. 2015;0:1-6.

24. Ruhawi I. *Adab al-Tabib.* Translated by Shariat parsa MS, Pooti M, Alimirzaie M. Edited by Anoushiravani M. Tehran: Traditional Iranian medicine publication; 2011,p.221-208.

25. Ruhawi I. *Adab al-Tabib*.Translated by Shariat parsa MS, Pooti M, Alimirzaie M. Edited by Anoushiravani M. Tehran: Traditional Iranian medicine publication; 2011,p.209.

26. Ruhawi I. *Adab al-Tabib*. Translated by Shariat parsa MS, Pooti M, Alimirzaie M. Edited by Anoushiravani M. Tehran: Traditional Iranian medicine publication; 2011,p.221.

27. Epstein RM, Hundert EM. Defining and assessing professional competence. Jama. 2002 Jan 9;287(2):226-35

28. Allami A, Shirazi M. Faculty members experience about teaching of medical professionalism in Qazvin University of medical sciences. Research in Medical Education. 2015 Jul 15;7(2):1-1.